

УДК 351.72

В. Г. Горник,
к. держ. упр., доцент, Чернігівський державний технологічний університет

ЗМІНА РОЛІ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ СТРУКТУРНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Обґрунтовано структуру основних етапів економічного розвитку в державі. Економічний розвиток визначений як взаємозв'язок економічного зростання на мікро-, мезо- і макрорівнях.

The structure of basic stages of economic development is grounded in the state. Economic development as intercommunication of the economy growing is certain on mikro-, mezo- and macrolevels.

Ключові слова: геополітична позиція, механізм, національна економіка, структурна модернізація, технологічний прогрес.

ВСТУП

Гегемонія у світосистемі, початково, означає, що у світі є одна країна, геополітична позиція якої забезпечує стабільний соціальний розподіл влади. Такі періоди справжньої гегемонії, коли не заперечувалася здатність пануючої держави нав'язувати свою волю і свій "порядок" іншим провідним країнам, в історії сучасної світосистеми були досить нетривалими. Прикладів тому всього три: Сполучені провінції в середині XVII ст., Сполучене Королівство — у середині XIX і Сполучені Штати — у середині XX ст.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблеми формування і розвитку конкурентного середовища в умовах перехідної економіки розглянуті у роботах С. Авдашевої, І. Акімової, З. Борисенко, Б. Буркинського, В. Гейця, Л. Доленка, М. Зверякова, Б. Кваснюка, Н. Розанової, С. Соколенка, С. Цухло, О. Яременка.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— обґрунтувати структуру основних етапів економічного розвитку в державі;

— визначити економічний розвиток як взаємозв'язок економічного зростання на мікро-, мезо- і макрорівнях.

РЕЗУЛЬТАТИ

Коли такі періоди закінчуються, тобто коли колишня пануюча держава знову стає просто однією з провідних країн поряд з іншими (навіть якщо протягом якогось періоду вона ще продовжує зберігати перевагу над ними у військовому відношенні), зміна, що відбулася, мабуть, супроводжується зниженням рівня стабільності. У цьому сенсі нинішній період, що настає після часу гегемонії США, нічим не відрізняється від того, який наступав після закінчення британського панування в середині XIX ст. або голландського в середині XVII ст.

Таким чином, механізми змін економічного розвитку світосистеми мають циклічний характер, за якого основне значення мають як цикли М. Кондратьєва, так і

цикли світового верховенства, що на даному етапі розвитку ускладнюється ще і збігом у часі нових хвиль цих циклів. "У найближчі п'ять років ми би вступили у нову фазу "А" кондратьєвського циклу, заснованого на новому процесі монополізації провідних виробництв, сконцентрованих у нових центрах. Найбільш очевидним із цих центрів є Японія, другим — Західна Європа, а третім — Сполучені Штати (не виключено, що цей третій може виявитися найбільш слабким). Поряд із цим, ми стали би свідками початку нового процесу боротьби за верховенство. У міру ослаблення позицій США повільно, але вірно почали б заявляти про свої претензії два їх потенційних спадкоємці. У нинішній ситуації ними могли б стати тільки Японія і Європейське Співтовариство. Дотримуючись аналогії двох попередніх переходів такого роду спадщини — Англії, що боролася з Францією за голландську спадщину, і Сполучених Штатів, які боролися з Німеччиною за спадщину Великобританії, — теоретично ми могли б розраховувати на те, що не відразу, але протягом наступних п'ятдесяти-сімдесяти п'яти років морська і повітряна держава — Японія перетворила б раніше пануючу державу — Сполучені Штати — у молодшого партнера і вступила б у боротьбу з наземною державою — Європейським Співтовариством" [8, с. 22].

В Японії та Європі розвиток інформаційної техніки до цього часу пройшов вищу точку S-подібної кривої. І. Валлерстайн, Е. Хенделер і ряд інших авторів вважають, що така ситуація свідчить про наближення нової мега-хвилі циклу світового верховенства [7, с. 4]. Підйом, який тривалий час характеризував ринок інформаційної техніки, пішов на спад, ринки економічно розвинутих країн виявилися насиченими, а потенціал внутрішнього розширення вичерпано. Таким чином, можна стверджувати, що обидва процеси реорганізації — світосистеми виробництва і світового розподілу державної влади вже почалися, причому розвиваються вони за "традиційною" схемою (тобто та, що існувала раніше). Разом з тим, цей процес може бути перерваний або спрямований в інше русло у силу виникнення нових процесів або векторів розвитку.

Одночасно постає проблема визначення нових джерел і пріоритетів економічного розвитку. Оскільки гальмом економічного розвитку все більше стають екологічні фактори, пов'язані з обмеженими можливостями навколишньої природи і людини, у науковій літературі [1, с. 71] висловлюється думка про те, що шостий цикл буде відповідати прагненням суспільства поліпшити як фізичне, так і соціальне здоров'я людей. Цей висновок підтверджується загальною теорією систем. Як відомо, надійність системи в цілому визначається ступенем надійності найслабшої ланки. У сучасній економічній системі такими є "людські ресурси". Представники різних наукових шкіл [4, с. 103] активно обговорюють проблему інвестицій у "людський капітал" і визначення основних пріоритетів його розвитку.

У зв'язку з цим підтримка розвитку сфери послуг, орієнтованої не тільки на обслуговування виробництва, але і людини, збереження її здоров'я, освіти, професійну підготовку, організацію дозвілля і творчої діяльності, може стати рушійною силою наступного циклу. В економічно розвинутих країнах уже зараз набули розвитку технології, які забезпечують екологічну безпеку, біотехнології, оптичні технології, створено інформаційну і розважальну індустрію, проводяться експериментальні дослідження у сфері медицини, розвивається генна інженерія. Сфера інформаційної діяльності виступає джерелом економічного розвитку, розширюючи й урізноманітнюючи зайнятість, поліпшуючи якість життя. Це дозволить мобілізувати соціально-психологічний і духовний потенціал людей, з яким пов'язують формування шостого циклу.

Як уже було показано, цикл, пов'язаний з індустріальною стадією, знижує роль сировинних галузей (первинного сектора економіки) і підвищує значущість вторинного сектора (обробної промисловості), оскільки імпорт сировинних ресурсів може бути компенсований експортом промислових товарів. На постіндустріальній стадії знижується частка вторинного сектора і зростає роль сфери послуг. Відбувається радикальна зміна природи економічного розвитку, формуються нові полюси, джерела і якість зростання.

Створенням теорії циклів було переборено лінійний підхід до дослідження економічного розвитку. Економічні цикли, у свою чергу, пов'язані з демографічними, науково-технічними, технологічними, природно-екологічними й іншими циклами, які мають власні закономірності, причини й особливості. Таким чином, циклічність — це природний, властивий людському суспільству спосіб зростання національного виробництва, свідчення життєвості економіки, обмеженості її можливостей і одночасно розвитку конкурентоспроможності країни в умовах глобалізації.

У сучасних умовах, коли соціально-економічний розвиток змінив свою спрямованість у бік людини і до задоволення її потреб, розгляд економічного зростання у тому трактуванні, в якому воно було уведено у науковий обіг у 50-ті роки ХХ ст. Р. Харродом, Дж. Робінсоном та Е. Домаром, як стан економічної системи, що характеризується певним рівнем і темпами змін національного виробництва [6, с. 228], у цей час є неможливим. Подібне розуміння даного феномена зумовлене потребами епохи, коли нагальною потребою було по-

годження проблеми економічного зростання з динамічною нормою й масою прибутку [5, с. 236]. Сьогодні ж економічне зростання слідом за соціально-економічним розвитком набуває інноваційного характеру, який визначає структуру потреб людини, фактори та структуру виробництва.

Реальна ж практика свідчить про те, що, будучи за своєю суттю результатом суспільного відтворення, економічне зростання не є атрибутом тільки безпосереднього виробництва. Звичайно, економічне зростання бере свій початок на цій стадії. Але народившись на стадії виробництва, пройшовши через стадії розподілу, обміну, воно проявляється й у споживанні. Між виробництвом і споживанням існує складний діалектичний зв'язок. При всій важливості виробництва воно має сенс лише тоді, коли слугує споживанню. Тобто економічне зростання, що зародилося в надрах виробничого процесу, знаходить свій справжній зміст і сутність тільки наприкінці відтворювального ланцюжка, коли вироблений продукт стає і реалізованим, і спожитим. Тому економічне зростання у вузькому значенні — це процес, що народжується на стадії безпосереднього виробництва, набирає сталого характеру на інших стадіях суспільного виробництва, приводить до кількісної та якісної зміни продуктивних сил, збільшення суспільного продукту за певний період часу та зростання народного добробуту. У широкому значенні економічне зростання — це критерій економічного розвитку, за своєю сутністю є головною складовою загальної траєкторії розвитку суспільства. У сукупності з іншими складовими (соціальними, політичними, демографічними тощо) воно визначає напрям руху суспільства, установлюючи характер суспільного розвитку в цілому (прогресивний, регресивний або інерційний).

У 70-ті роки вчені, що входили до складу Римського клубу, доповнили кількісну характеристику економічного зростання якісною. І під зростанням макроекономічної системи стали розуміти таке збільшення обсягів виробництва чистого національного продукту, яке супроводжується підвищенням добробуту населення, що виражається в розширенні доступу населення до суспільних благ, збільшенні соціальних і політичних свобод людей, а також поліпшенні екологічної обстановки. У концепцію якості економічного зростання ввійшла і проблема збереження людини та її довкілля [3, с. 33], що знайшла відображення в романтичних скандинавських ідеях "альтернативного способу життя" [2, с. 31] та еволюційної теорії економічного зростання.

До 80-х років вітчизняна наука серйозно не займалася розробкою теорії економічного зростання, що було наслідком довгострокової стратегії переважно екстенсивного розвитку, яка не враховувала наслідків вичерпання виробничих ресурсів. В умовах централізації планування великомасштабної економіки передбачалося, що ресурси країни невичерпні й негативні наслідки екстенсивного економічного розвитку незначні. У монографії Л.Л. Антонока "економічне зростання означає, насамперед, збільшення виробничих ресурсів, розширення масштабів виробництва, підвищення випуску продукції та її потоків, які йдуть як на поточне невиробниче споживання, так і на поповнення виробничих і невиробничих ресурсів" [2, с. 113], тобто зв'язок еконо-

мічного зростання тільки з кількісною стороною розширеного відтворення.

З урахуванням особливостей сучасних умов розвитку національної економіки з метою підвищення її конкурентоспроможності авторське визначення економічного зростання можна сформулювати як сукупність збалансованих якісних і кількісних змін виробленого валового внутрішнього продукту країни з урахуванням вартості активів економіки в умовах різноманіття форм власності на фактори виробництва, зміни системи їх розподілу й перерозподілу, а також модернізації структури національної економіки з метою забезпечення більш високого рівня добробуту населення, стабілізації соціально-економічного становища та створення основ довгострокових економічних перетворень.

Економічне зростання окремих країн у кожний період часу є результатом взаємодії екстенсивних та інтенсивних факторів, однак у цій системі взаємозв'язків першоджерелом є екстенсивний тип розвитку. Тому поки країна не досягла певного рівня розвитку й освоєння своїх природних і людських ресурсів, поки не підготувала кількісних передумов для якісної зміни продуктивних сил, вона не зможе в широкому масштабі сформувати свою конкурентоспроможність на світовому ринку. Разом із тим, дія інтенсивних факторів має своєю межею сучасний рівень розвитку технологічного прогресу, хоча нові технології, маючи абсолютну здатність до заміщення, забезпечують перехід від екстенсивного до інтенсивного етапу економічного зростання та змінюють структуру зростання в результаті заміщення одних видів ресурсів іншими, тобто знімають будь-які межі зростання і міжнародної конкурентоспроможності.

Подальша декомпозиція названих факторів економічного зростання дозволяє скласти більш деталізовану структуру етапів економічного розвитку. Крім специфіки національного розвитку, характер економічного зростання та міжнародної конкурентоспроможності визначається також особливостями сучасної ринкової економіки, що останнім часом набуває характеру соціально орієнтованої, оскільки сучасна світова практика свідчить про те, що рівень розвитку країни перебуває у прямій залежності від вкладень у соціальну сферу: науку, освіту, культуру, охорону здоров'я та інші пов'язані з ними сфери.

В умовах соціально орієнтованої високоефективної та конкурентоспроможної економіки принципово змінюється традиційна точка зору на економічний розвиток, який у даному контексті може бути розглянуто на трьох рівнях: мікро-, мезо- і макrorівні.

Для мікрорівня — це ефективне використання ресурсів, що вимагає інженерного забезпечення у формі відповідних технологій. Мова йде про ефективну зайнятість працівників і будь-яку економію робочого часу, про раціональне використання сировини й матеріалів, застосування безвідходних технологій, скорочення запасів і матеріалів, застосування системи "точно вчасно", раціональне використання виробничих потужностей, дотримання екологічних вимог.

Для сфери господарювання, що відповідає мезорівню, основною умовою економічного розвитку і міжнародної конкурентоспроможності є розвиток підприємництва: розширення практики внутрішнього підприємництва на діючих підприємствах, створення нових

підприємств і робочих місць, розвиток венчурного підприємництва, що зумовлює необхідність створення економічних механізмів залучення інвестицій у необхідну матеріально-технічну базу нових підприємств.

Умовою економічного розвитку і конкурентоспроможності на макrorівні є оптимізація економічного середовища на основі інституціональної підтримки у формі соціально-економічних норм і нормативів, що забезпечують створення необхідних стимулів для залучення інвесторів, одержання короткострокових кредитів під низький відсоток, зниження ставок податків за рахунок розширення оподаткованої бази, збільшення зайнятості та зниження безробіття за рахунок вивільнення частини коштів фонду соціальної допомоги на виплату допомоги по безробіттю.

ВИСНОВКИ

Таким чином, розглянуті складові та роль економічного розвитку у формуванні конкурентоспроможності підтверджують, що це є складним та багаторівневим системним процесом, що проявляється у збалансованому збільшенні обсягів активів економіки й ускладненні якісного складу виробленого сукупного продукту в умовах структурної модернізації національної економіки з метою забезпечення підвищення рівня добробуту населення, стабілізації соціально-економічного становища та інтеграції національної економіки до глобальної.

Література:

1. Амоша О. Конкурентоспроможність вітчизняного промислового виробництва та проблеми вступу України до світової організації торгівлі / О. Амоша, Л. Збаразька // Вісник Тернопільської академії народного господарства. — 2002. — № 8—2. — С. 70—73.
 2. Антонюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації: монографія. — К.: КНЕУ, 2004. — 275 с.
 3. Дидковская Л. Методологические подходы к трактовке категории "экономическая конкуренция" и их практическое значение / Л. Дидковская // Конкуренция. Вісник Антимонопольного комітету України. — 2006. — № 2(21). — С. 29—34.
 4. Економіка України: інвестиційно-інноваційні проблеми розвитку: Колективна монографія. За ред. В.Ф. Беседіна, А.С. Музиченка. — К.: НДЕІ, 2006. — 592 с.
 5. Ролз Дж. Теория справедливости / Науч. ред. проф. В.В. Целищев; пер с англ. В.В. Целищева, В.Н. Карповича, А.А. Шевченко. — Новосибирск: Изд-во Новосибирск. ун-та, 1995. — 536 с.
 6. Тішакова І.В. Проблеми стратегій розвитку транснаціональних корпорацій у країнах Центральної та Східної Європи на сучасному етапі Стратегія економічного розвитку України: Наук. зб. / Ред. О.П. Степанов. — К.: КНЕУ. — Вип. 2 (9). — 2002. — 567 с.
 7. Эльянов А. Глобализация и догоняющее развитие / А. Эльянов // Мировая экономика и международные отношения. — 2004. — № 1. — С. 4.
 8. Parshina E.A. Analysis of scientific approaches to the notion, evaluation and management of competitiveness / E.A. Parshina // Nauka i Studia. — Przemysl: Nauka i Studia, 2008. — Nr 1(6). — S. 21—26.
- Стаття надійшла до редакції 09.12.2010 р.*